

5. Лимаренко А. Синтез слова і музики у новелах М. Коцюбинського (на матеріалі новел «Intermezzo», «На крилах пісні»). *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. Серія. Філологічні науки (літературознавство). 2014. Вип. 4.14 (111). С. 107–111.

6. Поліщук Я. І ката, і героя він любив... : Михайло Коцюбинський : літературний портрет. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 304 с. (серія «Життя і слово»).

7. Потупейко М. Михайло Коцюбинський : Ранній період життя і творчості. Київ : Рад. письменник, 1964. 181 с.

*Ніна Поляруш,
к. філол. наук, доцент
кафедри української літератури*

РОМАН ІВАНИЧУК-НОВЕЛІСТ У СИЛОВОМУ ПОЛІ ПОЕТИКИ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО

Анотація. Статтю присвячено дослідженню поетики новел та оповідань Р. Іваничука у її зв'язках з творами малої прози М. Коцюбинського.

Ключові слова: новела, оповідання, портрет, пейзаж, сюжет, композиція.

Summary. The article is devoted to the research of poetics of Roman Ivanychuk's novels and stories concerning Mykhailo Kotsiubynskyi short stories.

Keywords: novel, story, plot, composition, scenery, artistic detail.

Михайло Коцюбинський є знаковою постаттю не тільки українського, але й європейського літературного процесу. Є. Гуцало визначив його письмо як унікальне й неповторне в українській прозі до нинішнього дня. Заслуговує уваги і думка письменника про те, що «глибокий психолог, Михайло Коцюбинський був віртуозним

живописцем слова першої руки» [Гуцало 1989: 8]. Його письменницька майстерність і тепер викликає неабиякий інтерес, спонукає до нових прочитань і перчитувань.

Валерій Шевчук, розглядаючи М. Коцюбинського як ключову постать загальноукраїнського літературного процесу, наголошує на «духовній мікрогалактиці» автора «Тіней забутих предків» [Шевчук 1994: 29].

Вартує уваги й думка про причетність М. Коцюбинського – прозаїка до «творення й оформлення нової культурософської парадигми в українському письменстві» [Гуляк 2005: 108]. Письменник був наполегливим у розширенні жанрових й тематично стильових обріїв української літератури, саме йому судилося переорієнтувати розвиток цілої української літератури, надавши їй аристократизму духу, вишуканості переживань.

Закінченість і досконалість творів М. Коцюбинського привертала увагу письменників різних поколінь, які не лише творчо переосмислювали засади його естетики і поетики, а й створювали цілі пласти української прози, репрезентуючи ряд новацій у різних аспектах.

Мистецька реалізація естетичної програми М. Коцюбинського – новеліста належить прозаїкам 60-90-х років ХХ століття: О. Гончару, Є. Гуцалу, В. Дрозду, Гр. Тютюннику, Р. Іваничуку. Недаремно автор твору «Дім на горі» скаже: «[...] відродження 60-х років почалося, певною мірою, із фільму С. Параджанова «Тіні забутих предків», отже, із засвоєння неоромантичної поетики та з іменем М. Коцюбинського при цьому» [Шевчук 1994: 29]. У кожного з митців цього покоління серед улюблених творів – новели, оповідання М. Коцюбинського. Бо, як писав І. Франко, «ні один справжній митець художнього слова не може обійтися без «школи», без засвоєння форм і стилю, хоча головним є те, що письменник «свого» вносить у літературу, і при оцінюванні творів митця літературна школа, до якої належить автор, має дуже мале значення.

Школа лише скеровує його у формі і методі дослідження дійсності, а «зміст, дух, думку» автор повинен внести сам» [Франко 1982: 12].

З біографії М. Коцюбинського відомо, що чимало часу він витрачав на обдумування майбутніх творів: «В роботі найприємніше мені було обдумування. Тоді у мене все виходить незвичайно яскраво, я багато переживаю, бачу, відчуваю, мене часто трясє пропасниця творчості, але на папір попадає заледве десята частина того, що маю в думках, все виходить блідим і не задовольняє мене. Починаю писати тоді, коли все обдумаю» [Коцюбинський 2008: 310].

Серед перших критичних відгуків про новели Р. Іваничука є стаття І. Дорошенка «Ближче до магістральних тем сучасності», автор якої переконаний, що «[...] молодий автор (Р. Іваничук) дуже старанно, не шкодуючи сили й часу виношує свої твори, перш ніж зважитися запропонувати їх читачеві» [Дорошенко 1989: 155]. Р. Іваничуку, як і його колегам по перу Є. Гуцалу, В. Дрозду, Гр. Тютюннику, хто безпосередньо перебував у силовому полі поезики М. Коцюбинського, властивою була змістова розлогість, пильна увага до найпотаємніших виявів людського життя, здатність до художнього осмислення соціальних, побутових проблем у контексті філософських і психологічних узагальнень.

Помітною була здатність репрезентантів школи М. Коцюбинського до оновлення та розширення жанрових, тематичних, стильових горизонтів малої прози. Так, дослідник творчості Р. Іваничука С. Микуш побачив у його новелах сліди ліричної окриленості М. Коцюбинського [Іваничук 1993: 106]. У своїх щоденникових записах «Благослови, душе моя, Господа ...» (1993) Р. Іваничук розкаже про свої мандри Карпатами з метою зібрати матеріали для курсової роботи «Фольклорна основа «Тіней забутих предків» М. Коцюбинського»: «[...] я не раз примандрував у цю дивовижну закутину Карпат, де не

тільки очманієш від суворої краси довколишньої природи, а й фізично відчуєш вкраплені у криворівенські стежки сліди великих людей, а ще жили тоді дев'яносторічний Микола Потяк, в якого квартирував Михайло Коцюбинський, коли писав свої «Тіні забутих предків» [Іваничук 1993: 96].

Художні засоби творів М. Коцюбинського органічно вплелися у твори малої прози Р. Іваничука. Наснажений естетикою М. Коцюбинського, новеліст у побудові сюжету і композиції новел «Айна», «Погоня за Пегасом» є близьким до циклу оповідань класика з татарського життя, зокрема до новели «На камені», оповідання «Під мінаретами». Очевидним є зв'язок на композиційному рівні між «Сном» М. Коцюбинського і «Новорічним келихом на щастя». У центрі новели Р. Іваничука криза подружніх стосунків, згасання почуттів і, врешті, подружня зрада. Проте, як і в новелі «Сон», факт зради є уявним. За допомогою сну герой новели Р. Іваничука дошукується причини зміни стосунків між ним і дружиною.

Дослідник творчості М. Коцюбинського Ю. Кузнецов звертає увагу на два типи композиції у прозі письменника: мозаїчну і кільцеву: «Кільцева побудова характерна для новел письменника з відчутним епічним началом, в яких деякою мірою виражений сюжетно-подійний план. [...] Для новел же з переважаючим ліричним началом характерне мозаїчне поєднання картин. Комбінований характер архітекtonіки спостерігаємо в оповіданні «Сон» [Кузнецов 2008: 210]. За таким же принципом побудовано новели «Зелений гомін», «Новорічний келих на щастя» Р. Іваничука.

Вартує уваги і думка критика І. Дорошенка щодо спорідненості новели «Рододендри» Р. Іваничука, яка є «ніби естетичним кредо письменника» [Дорошенко 1989: 4], з новелою «Intermezzo» М. Коцюбинського. Про секрети письменницької творчості львівський новеліст за допомогою художніх засобів розкаже у своїх «Рододендрах», «Росяних доріжках», «За конваліями», у

яких проаналізовано художній досвід М. Коцюбинського, подано згадки про нього героїв цих творів.

Саме Р. Іваничук щиро зізнається, що найбільший вплив на нього як на новеліста-початківця справили М. Коцюбинський і В. Стефаник. Про це багато писала критика. Ю. Колядич переконана, що якщо проза В. Стефаника привернула увагу молодого новеліста вагомим підтекстом, лаконізмом вибухової сили, «принципом айсберга», то проза автора «Цвіту яблуні» – тонкими нюансами, імпресіоністичною колористикою, витончено суб'єктивним баченням світу. Обоє класиків об'єднує новелістичний спосіб мислення: акцент на доленосних ситуаціях, активне використання деталей, настроєвість, внутрішній монолог, невласне-пряме мовлення (особливо у Коцюбинського) [Колядич 2008: 86]. Ранній Р. Іваничук прагнув виробити досконалий стиль, що синтезував би кращі здобутки обох славетних новелістів. Їхній вплив більш відчутний, звичайно, у ранньому періоді творчості Р. Іваничука, однак присутній у творчо осмисленій формі й пізніше.

Новелу «Стара хата» можна було б назвати поезією в прозі. Вона нагадує про автора повісті «Тіні забутих предків» не тільки іменами чугайстра, чорта-арідника, мавки, мольфара, але й тією концепцією минулого, що чинить живий, майже містичний вплив на сучасність.

Ю. Кузнецов відзначає, що головний герой багатьох новел М. Коцюбинського початку ХХ століття – «переважно людина тонкої душевної організації, багатого світосприйняття, не позбавлена почуття прекрасного, її сприйняття навколишньої дійсності відзначається свіжістю, спостережливістю, забарвлене складною гамою переживань» [Лесин 1970: 107]. Герої ж В. Стефаника – монументальні, найчастіше селяни, їхні емоції не відзначаються різноманітністю, суперечливістю, однак переконливі, глибокі і яскраві. За персонажами В. Стефаника – багатий народний досвід, котрий дозволяє

стоїчно приймати удари долі; трагізм ситуації увиразнює в людині Стефаніка універсальну схему поведінки, жорстокий закон життя, злітовує ув одно екзистенцію людини, звіра і квітки. Натомість індивідуалісти М. Коцюбинського пізнали свободу вибору, критична ситуація викликає в них внутрішні колізії. Вони самі є творцями життя.

До першого «стефаніківського» типу персонажів належать у Р. Іваничука дід Панас з новели «Батько», Штефан з новели «Побий мене!..», герой новели «Дім на горі» Пантела, до другого – поет з «Рододендрів», персонажі-оповідачі новел «Плюшевий ведмедик», «Порвана фотокартка», «Відплата», «Злочин», «Новорічний келих за щастя» тощо. Здається, все ж художній світ Коцюбинського-психолога Іваничукові ближчий.

М. Коцюбинському належить першість у сфері пейзажної деталі. «Особливо багата, – пише Ю. Кузнецов, – образна палітра письменника у відтворенні квітів... Кожна квітка – не тільки образ, а й у певному смислі характер» [Кузнецов 1989: 68]. У зв'язку з цим фактом на думку спадають «рослинні» назви Іваничукових новел «Бузьків огонь», «Не рубайте ясенів», «Рододендри». Перші два твори споріднені також кільцевою пейзажною замальовкою, що занурює оповідача у спогади про перше кохання, про світ чистоти і щирості, втрачений і невіднайдений рай [Колядич 2008: 92]. Образи рослин у цих новелах такі ж диференційовані, як у М. Коцюбинського, виконуючи водночас психологічну функцію. Проілюструємо цю думку двома фрагментами. «Ломонос ... цупко поліз по вершечках куців, ожин і накинув на них весільну фату (намітку) свого прозорого цвіту» [Колядич 2008: 68], – пише М. Коцюбинський. А ось початок новели «Бузьків вогонь»: «Тонконогі, високі, головки – зірочками, червоні й незапашні, ростуть на мочаруватих левадах квіти. Це бузьків вогонь.

...Не могу ніколи байдуже пройти мимо. З теплим тремтінням у грудях, як на побачення з коханою, іду, зриваю, а далекий спомин тугою і ласкою пестить серце» [Іваничук 1969: 65]. В іншій новелі маємо послідовне і концептуальне порівняння співачки Уляни з гірською квіткою рододендру. Новела «Плюшевий ведмедик» починається з весняного пейзажу, змальованого в імпресіоністичній манері, з вербових котиків, запах яких викликає у героя спогади.

Серед ранніх творів Р. Іваничука є такі, які викликають аналогії на рівні інтуїції з творами В. Стефаника, зокрема це новела «Батько». Лаконізм фрази, майже відсутні складні речення, перевага діалогів над авторською мовою – все те, що змушує згадати Стефаника. «У новелах Стефаника, – пише В. Лесин, – нема довгих періодів, ускладнених синтаксичних конструкцій, зокрема з дієприкметниковими та дієприслівниковими зворотами. Речення в нього стислі, прозорі за будовою, іноді уривчасті, з пропущеними окремими членами. В них багато дієслів і порівняно мало означень. Письменник не захоплювався тропами» [Лесин 1970: 62]. Той же мотив самотньої старості, спричиненої відчуженням між батьком і донькою, що поїхала до міста вчитися і не повернулася, зустрічаємо в одній з коротких новел Стефаника («Портрет»). А в новелі «Плюшевий ведмедик» є фрагмент вельми подібний до внутрішнього монологу, що промовляється подумки персонажем зі Стефаникового твору «Вечірня година»: «Шутка б'є, не я б'ю... шутка б'є, не я б'ю, – намагався з пам'яті викресати картину дитинства, але даремно...» [Іваничук 1969: 77]. Герой Стефаника намагається також пригадати чути в дитинстві пісню, в його випадку – «Ой не коси бузьку сіна». Новела «Плюшевий ведмедик» прикметна ще в одному відношенні: Р. Іваничук використовує рідкісний прийом внутрішнього діалогізованого монологу. Цей різновид внутрішнього монологу зустрінемо і в одному з найкращих зразків малої прози письменника під назвою «Байкал».

В. Стефаник вдається до цього художнього засобу в новелі «Май», М. Коцюбинський – у новелі «Persona grata» [Колядич 2008: 88].

І М. Коцюбинський, і В. Стефаник писали поезії в прозі. Є вони і в Р. Іваничука. Причому поезія «Тополина заметіль» своїми інтонаціями нагадує манеру автора «З глибини», а інший твір цього жанру «Повернення» народнопісенним ладом, образом цвинтаря, символом дороги-життя як вічним поверненням до батьків ближче стоїть до Стефаникової поезії в прозі «Дорога».

Отже, Р. Іваничук – новеліст, творчо переосмисливши досвід М. Коцюбинського у площині імпресіоністичної колористики суб'єктивного бачення світу, новелістичного способу мислення, майстерного використання пейзажної деталі, образної системи, сюжету та композиції, зумів у творах малої прози накреслити власну і ціннісну картину розвитку художньої думки у всій багатобарвності та різноманітності поетикальних засобів.

Література

1. Гуляк А. Синкретизм жанрово-стильових модифікацій прози Михайла Коцюбинського. *«Наукові записки» Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія : збірник наукових праць /* відповідальний редактор Ніна Іваницька. Вінниця : видавництво Вінницький державний педагогічний університет, 2005. Випуск 7. С. 106–109.
2. Гуцало Є. Майстер: До 125-річчя від дня народження Михайла Коцюбинського. *Літературна Україна*. 1989. 21 вересня. С. 6.
3. Дорошенко І. Ближче до магістральних тем сучасності. *Жовтень*. 1959. № 5. С. 154–157.
4. Іваничук Р. Благослови, душе моя, Господа...: щоденникові записи, спогади і роздуми. Львів : Просвіта, 1993. 270 с.

5. Іваничук Р. Дім на горі : Новели. Львів : Календар, 1969. 107 с.
6. Колядич Ю. Особливості поетики малої прози Романа Іваничука. *Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук: 10.01.01 Українська література*. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2008. 187 с.
7. Коцюбинський М. Листи до Олександри Аплаксіної / М. Коцюбинський: упоряд., коментарі, опрацювання текстів: С. Захарнін, Михайлина Коцюбинська, В. Панченко. Київ : Критика, 2008. 640 с.
8. Кузнецов Ю. Поетика прози Михайла Коцюбинського. Київ : Наукова думка, 1989. 268 с.
9. Лесин В. Василь Стефаник – майстер новели. Київ, Дніпро, 1970. 331 с.
10. Франко І. Старе й нове в сучасній українській літературі. Франко І. Зібрання творів: у 50 Т. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 35. С. 21–111.
11. Шевчук В. Поезія не живе на смітнику : М. Коцюбинський та його проза. М. Коцюбинський. Що записано в книгу життя: повісті, оповідання, новели Харків : Фоліо, 1994. С. 9–29.

Вікторія Ткаченко

*к. філол.наук, доцент
кафедри української літератури*

МИХАЙЛО КОЦЮБИНСЬКИЙ І ГАННА БАРВІНОК КРИЗЬ ПРИЗМУ ЕПІСТОЛЯРНОГО ДІАЛОГУ

Анотація: У статті досліджується епістолярна спадщина Ганни Барвінок та Михайла Коцюбинського, простежується історія взаємин між класиками літератури, формування спільної стратегії щодо питань становлення